УДК [94 (100): 930. 85]: 373.5.091.64
DOI: 10.35619/pse.vi3.50

Попова Катерина
здобувачка PhD Рівненського державного
гуманітарного університету,
вчителька історії НВК школи-ліцею № 19 м. Рівного,
м. Рівне, Україна
ORCID: 0000-0001-9060-0330
e-mail: katerina121997@ukr.net

ВІДОБРАЖЕННЯ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУР ТА НАРОДІВ У ПІДРУЧНИКАХ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ДЛЯ 7 КЛАСУ (1995-2020 рр.)

Анотація. У статті проведено аналіз інтеракцій Іншостей у підручниках з всесвітньої історії для 7 класу. Початком слугує підручник 1995 р. - перший з тих, що опубліковано за роки незалежності. Розкрито взаємодію різних народів та взаємовпливу їхніх культур, серед яких виокремлено Арабський халіфат, хрестові походи, історію держав Сходу. Схарактеризовано різні методи дослідження підручників 2007, 2015 та 2020 рр., зокрема застосування контент-аналізу. Завдяки цьому визначено відображення авторами підручників взаємовпливів та культурних запозичень представників різних народів. Виокремлено ті підручники, в яких проблематика взаємодії Іншостей представлена ґрунтовно й більш-менш послідовно. Водночас узагальнено висновок про зменшення представлення здобувачам освіти прикладів взаємодії народів, культурних запозичень у текстовому компоненті підручників 2020 р. видання. Розкриваючи тему «Арабський халіфат», наведено приклади з різних підручників, в яких розповідається про вплив Інших на формування арабської культури. Доведено фрагментарність прикладів взаємодії Іншостей у сучасних підручниках з всесвітньої історії для 7 класу та непослідовність відображення в них світу відмінностей.

Ключові слова. Інший, інтеракція, взаємодія, взаємовпливи, полікультурність, полікультурний підхід.

Постановка проблеми. У 90-х рр. XX століття особливу увагу науковців та педагогів привертала проблема викладання вітчизняної історії. У той час всесвітня історія залишилася фактично на узбіччі наукових дискусій та обговорень. Тож не дивно, що в текстах перших українських підручників з історії середніх віків для 7 класу використання методологічних підходів, які на той час були властиві західній історичній науці не простежується. Закономірно, що реалізація полікультурного підходу у їх змісті була якщо не відсутня, то мінімальна за навчальним навантаженням.

Аналіз останніх досліджень із проблеми. Підручник з історії здавна є об’єктом досліджень науковців. Зокрема, релігієзнавчий компонент у змісті підручників з історії України досліджував В. Кришмарел [15], етнологічний – Г. Сєрова та Т. Мацейків, культурологічний підхід у процесі навчання та виховання здобувачів освіти на уроках історії досліджували Ж. Гаврилюк [6],

В. Присакар. Окремі науковці зосередили свою увагу на вивченні представлення Іншого. Серед таких – В. Венгерська [5], яка розкриває історію діяльності істориків та громадських організацій, їх основні здобутки в контексті формування інклюзивної моделі пам'яті про *Інших* в історичній освіті. Зокрема, йдеться про представлення поляків, євреїв, росіян в українських підручниках з історії. З-поміж інших дослідників С. Батуріна проаналізувала відображення взаємин між українцями та поляками на сторінках шкільних підручників [2]. Представлення Польщі на сторінках навчальних книг здійснив Л. Зашкільняк [11] та Н. Яковенко [27].

Мета статті – проаналізувати й схарактеризувати особливості й методичні підходи до відображення взаємодії Іншостей у змісті підручників всесвітньої історії для 7 класу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Авторами перших навчальних книг для учнів 7-х класів були К. Агібалова, Г. Донською та В. Духопельников, чиї наукові амплуа були добре відомі ще в радянські часи. Їх підручник надруковано у 1995 р., тобто тоді, коли Міністерством освіти України ще не було затверджено навчальної програми з всесвітньої історії. Природно, що авторський колектив орієнтувався на діючі на той час підходи у викладанні курсу історії середніх віків і які були далекими від новаторських. У підручнику взаємодія представників різних світів спорадично прочитується в різних параграфах. В одному з них у темі, що присвячена Арабському халіфату, стверджується, що «…разом із товарами купці і погоничі верблюдів привозили з інших країн чудові казки… Із цих казок пізніше був складений збірник «Тисяча і одна ніч», до якого ввійшли перекази та легенди багатьох народів…» [1, с. 105].

Одним із наслідків Хрестових походів автори трактують інтерес європейців до «життя людей у далеких країнах» [1, с. 283]: йдеться про розширення світоглядних горизонтів європейців, котрі «…побачили, який широкий і різноманітний світ» [1, с. 283].

Ракурс полікультурного підходу в історії середньовічної Європи прочитується в підручнику лише інколи й до того ж штрих-пунктирно. Водночас іншу картину спостерігаємо в параграфах, що присвячені історії Китаю, Індії та Японії. Авторами розкрито не тільки політичний та соціально-економічний устрій цих країн, хоча, безперечно, ці теми є пріоритетними, а й їхні культурні та релігійні традиції та взаємовпливи. Наприклад, у параграфі «Культура середньовічної Японії» йдеться про плив на її формування китайських та корейських традицій: «Спочатку японська архітектура перебувала під сильним китайським впливом. Ранні столиці були збудовані за зразком китайської Чанані» [1, с. 337].

Такі приклади, за нашими висновками, мінімалістично, проте відображають культурну взаємодію між народами, особливо сусідніми.

Суб'єктність різних народів у підручнику К. Агібалової, Г. Донського й В. Духопельникова актуалізується відображенням у його змісті історії народів Африки (однак цей аспект у навчальних програмах, що з'явилися згодом у підручниках ігнорується). Щоправда, навчальні тексти прописані так, що відображають головним чином політичний та соціально-економічний аспекти цієї теми [1, с.364].

У підручниках з історії середньовіччя після 1996 р. простежується певний поступ у застосуванні полікультурного підходу: автори навчальних книг О. Крижанівський, О. Хірна, О. Карліна, Н. Подаляк, І. Ліхтей у текстовому компоненті підручників намагалися не нехтувати засадами полікультурності та взаємодією Іншостей. Зокрема, перші з перелічених авторів, характеризуючи населення середньовічної Європи не оминають чинника його гетерогенності: «…Європу населяли греки, романські народності, кельти, фракійці, германці, балти, слов'яни, угро-фіни, а також азіатські та африканські меншини…» [13, с. 22].

У такий спосіб автори підручника продемонстрували строкатість європейського суспільства. Привертає увагу присутність серед перелічених спільнот азіатських та африканських народностей, що, хоч і мінімалістично, але все ж інтегруються ці спільноти у історичний дискурс. В інших параграфах цього ж підручника автори вказують на внесок зазначених вище народів у формування європейської культури [13, с. 102].

Актуальним у цьому контексті є напрацювання О. Крижанівського та О. Хірни, які в навчальному тексті формулюють проблемне питання: як римський та германський світи могли поєднатися та створити в майбутньому основи європейського суспільства? [13, с. 7].

За такого підходу, автори підручника актуалізують увагу на цікавому факті: «Варвари знищили Римську імперію, але не римську цивілізацію. Вони запозичили культуру римлян і, в свою чергу, ознайомили їх зі своїми культурними досягненнями» [13, с. 12].

Таке потрактування спонукає здобувачів освіти до осмислення епохи середніх віків як періоду, коли завойовники та їхні нащадки не нехтували культурними здобутками підкорених народів. Направду, на нашу думку, це стосується й тих, кого означуємо сусідами. Нерідко як одні, так і другі не нехтували досягненнями, традиціями та цінностями попередників / сучасників, а й абсорбували їх (часто-густо певною мірою видозмінивши). Зрештою, християнство, яке утвердилося в Європі в період середньовіччя, своєю історією сягає часів Римської імперії. Прикладом впливів римських та варварських традицій є опис створення шлюбу та сім'ї в середні віки: «дитячі шлюби» європейці успадкували від римського законодавства, натомість від варварів запозичили право укладання шлюбу між родичами. Пізніше зі зміненням сутності християнства правила стають принципово іншими [13, с. 24].

На відмінну від попередніх авторів, О. Карліна, О. Крижанівський та О. Хірна відзначають те, що як християнство, так і іслам сформувалися на основі юдаїзму – першої монотеїстичної релігії. Водночас О. Карліна розкриває спільне та відмінне у цих віровченнях [12, с. 27].

Зазначимо й те, що у підручнику О. Крижанівського й О. Хірни вперше згадано про погроми єврейського населення у період середньовіччя – болісні сторінки співіснування Іншостей. Автори, зокрема, оповідають, що юдеї покидали місця проживання внаслідок обвинувачення в отруєнні води часів епідемій [13, с. 23–24].

Своє ставлення до цих подій вони означують гранично лаконічно, використавши в тексті прикметник «безпідставні». Ці думки використовуються в підручниках тих авторів (І. Ліхтей, О. Гісем, О. Мартинюк), які були опубліковані згодом.

Підручники, про які йтиметься далі, написані після затвердження Державного стандарту 2011 р. та нових навчальних програм, а саме упродовж 2015 та 2020 років. У 2015 р. Міністерство освіти і науки України видало Наказ № 777 «Про надання грифа навчальній літературі»,відповідно до якого грифування отримало 9 підручників з всесвітньої історії для 7 класу, що пройшли конкурсний відбір [18].

Зокрема, шість із них відповідають навчальній програмі 2015 р., натомість два підручники авторів І. Щупака та О. Гісема написані за програмою 2012 року. Зі свого боку, як засвідчили результати нашого дослідження, нові підручники 2020 року, за своїм змістом відповідають навчальній програмі 2017 року.

Підручники, що написані відповідно до змісту навчальної програми 2015 та 2017 років, нажаль, створюють доволі обмежену уяву про гетерогенність населення Візантії, імперії Карла Великого та Арабського халіфату. Приміром, у темі «Візантія» всі автори обмежуються наведенням мінімальної інформації про співжиття різних народів (сирійців, вірмен, юдеїв, греків, фракійців тощо) у межах одного державного утворення. Водночас автор підручника О. Бонь уникнув навіть такого мінімалізму. Тим часом у темі «Арабський халіфат» лише І. Ліхтей та О. Бонь згадують про те, що в його західній частині проживали юдеї та християни [16, с. 41; 3].

У розділах з однаковою назвою «Перші середньовічні держави» автори розповідають про Франкську державу, Візантійську імперію та Арабський халіфат. Зокрема, про взаємовпливи цивілізацій, культури різних народів та запозичення їх окремих елементів, звичаї та традиції тощо. Цей аналіз представлено нами у таблиці 1.

Таблиця 1

Кількість згадувань про взаємовпливи культур та їх взаємозапозичення у розділі І («Перші середньовічні держави») підручників, написаних за навчальною програмою 2015 року

Теми	Автори					
	І. Ліхтей	Н. Подаляк	О. Пометун	О. Бонь	О. Гісем, О. Мартинюк	С. Д'ячков
Велике переселення народів. Франки.	3	3	2	3	4	4
Візантія.	2	1	2	2	3	0
Арабський халіфат.	4	6	4	5	9	5
Всього	**9**	**10**	**8**	**10**	**16**	**9**

Отже, найбільше прикладів взаємовпливів у змісті підручника наводять О. Гісем та О. Мартинюк. Водночас в підручнику авторки О. Пометун їх вдвічі менше. Найповніше взаємодія різних культур, їх запозичення відображені в темі, що присвячена виникненню ісламу та Арабського халіфату. Утім, найменший показних взаємовпливів у темі «Візантія».

Проведений підрахунок прикладів взаємовпливів та запозичень різних культур у підручниках, що опубліковані у 2020 році, засвідчують певну динаміку, що представлена нами у таблиці 2.

Результати контент-аналізу демонструють лідируючу позицію авторів підручника О. Гісема й О. Мартинюка. Проте порівняння кількості наведених у підручниках прикладів за означеною проблематикою свідчить про загальну тенденцію зменшення оповіді таких сюжетів у порівнянні з підручниками 2015 року.

Таблиця 2

Кількість згадувань про взаємовпливи культур та їх взаємозапозичення у розділі І («Перші середньовічні держави») підручників, написаних за навчальною програмою 2017 р.

Теми	Автори					
	І. Щупак	Н. Подаляк	О. Пометун	Н. Сорочинська, О. Гісем	О. Гісем, О. Мартинюк	І. Васильків
Велике переселення народів. Франки.	2	3	0	3	3	1
Візантія.	3	2	3	3	4	4

Арабський халіфат.	3	4	3	3	5	3
Всього	**8**	**9**	**6**	**9**	**12**	**8**

У першій темі першого розділу автори підручників 2015 року по-різному оцінюють Велике переселення народів. Зокрема, О. Бонь, І. Ліхтей, О. Гісем, О. Мартинюк назвали параграф або підрозділ «Римський і варварські світи». Сама назва вказує на перспективу розкриття у ньому взаємодії Іншостей [3; 7; 16].

У всіх цих підручниках констатується запозичення германськими племенами римських звичаїв, культури, віри. Приміром, І. Ліхтей, О. Бонь оповідають про перейняття варварами римських правових норм, а С. Д'ячкова, О. Гісем, О. Мартинюк про запозичення у звичаях, способі життя, землеробській культурі [3; 7; 10; 16].

Послугування поняттям «Каролінгське відродження» переважною більшістю авторів підручників з всесвітньої історії 2015 та 2020 років дало змогу здобувачам освіти зрозуміти те, що це процес поєднання античних, грецьких та римських культурних досягнень. Тим часом про злиття варварів та римлян в один народ розповідають Н. Подоляк, О. Пометун [19; 23].

Всі автори підручників з всесвітньої історії 2015 та 2020 років (окрім С. Д'ячкова) у темі «Візантія» вказують на вплив традицій античності та держав Сходу на формування своєрідної візантійської культури. Наприклад, Н. Подаляк називає Візантію «головною хранителькою культурних досягнень сусідніх країн Сходу» [19, с.36].

Водночас співавтори підручника О. Гісем та О. Мартинюк наголошують на формуванні у Візантії унікальної культури, яка поєднала давньоримські традиції з цінностями християнства та яку успадкували інші народи [7]. Про вплив на неї язичницьких вірувань зазначають О. Пометун та І. Васильків [22; 4]. Наприклад, перша з них не оминає присутність язичницьких богів у навчальному тексті, характеризуючи внутрішній вигляд Константинополя [22, с. 28]. Своєю чергою, друга називає захоплення візантійцями видовищами на іподромі прикладом поєднання язичницьких традицій з християнськими цінностями [4, с. 2].

Цілком логічним у контексті синтезу культурних надбань, на наш погляд, є оповідь про «Кодекс Юстиніана». Він фігурує в усіх підручниках, за винятком підручника С. Д'ячкова. Проте лише О. Гісем, О. Мартинюк вказують про «…поєднання давніх правових норм Риму з духовними цінностями християнства» [7. с. 20]. У решті підручників – це правова пам'ятка, що ввібрала в себе левову частку римських законів.

Приклади взаємовпливів та запозичень культур широко представлені авторами підручників у темі, що висвітлює виникнення Арабського халіфату. Автори цих підручників з різних позицій трактують вплив юдаїзму та

християнства на формування доктрини ісламу. Зокрема, О. Пометун вибудовує текст лаконічно про те, що «…під час подорожей Мухаммед ознайомився з релігійними ученнями християн та іудеїв» [22, с. 32]. Тим часом І. Ліхтей наводить приклади впливів традицій юдаїзму та християнства на формування нової релігії. Наприклад, декілька з них: «Адам та Авраам – спільний праотець арабів та євреїв» [16, с. 41]; Коран увібрав у себе сюжети Біблії та Нового Заповіту: «До Мухаммеда … пророками були Адам, Ной, Авраам, Мойсей та Ісус Христос» [16, с. 45].

На відміну від О. Пометуні І. Ліхтея, інші автори – Н. Подоляк та І. Щупак – вважали принциповим інформувати користувачів підручника про те, що арабів, євреїв, ассирійців та фінікійців вважають семітськими народами [19, с. 38; 25, с. 31].

Незважаючи на наведені вище відмінності в характеристиці впливу монотеїстичних релігій на морально-етичну систему ісламу, всі автори підручників, написаних за програмою 2015 р., актуалізувати увагу на впливі та внеску інших народів на формування мусульманської цивілізації. Такі приклади представлені нами у табл. 3.

Таблиця 3

Приклади представлення формування арабської культури у підручниках за навчальною програмою 2015 р.

Автори	Фрагмент підручника
І. Ліхтей	«Культуру країн, які входили до складу халіфату, переважно називають арабською. Це не зовсім правильно, бо вона включала також культуру сирійців, єгиптян, іранців, народів Середньої Азії. Однак мовою цієї культури була арабська, а об'єднуючим елементом – іслам. До того ж араби використовували культуру й практичні надбання підкорених народів, які часто знаходилися значно вище за них у господарському й культурному розвитку. На основі цього різнорідного й оригінального сплаву араби створили своєрідну й багату культуру» [16, с. 48].
Н. Подоляк	«Місцеве населення (греки, перси, сирійці, євреї) дивилося на мусульман як на варварів. Проте араби дуже швидко сприйняли мудрість підкорених народів і на її основі створили власну високу культуру» [19,с. 44].
О. Пометун	«До складу Арабського Халіфату ввійшли країни з давніми культурними традиціями, які були засвоєні арабами. Це дало їм змогу створити власну унікальну культуру, велику роль у становленні та розвитку якої відігравав іслам» [23, с. 45].
О. Бонь	«Араби велику увагу приділяли збереженню й засвоєнню знань, здобутих іншими народами та цивілізаціями. Так сформувалась

	арабо-мусульманська цивілізація, об'єднана спільною мовою, культурою і релігією»[3, с.49].
С. Д'ячков	«Вони засвоювали й застосовували культурні досягнення підкорених ними давніх народів: сирійців, греків, єгиптян, персів, вірменів, євреїв та ін.»[10, с. 47].
О. Гісем. О. Мартинюк	«Хоча ми й називаємо цю культуру арабською, це не зовсім так, оскільки вона увібрала в себе культури народів, підкорених арабами… Араби проявили рідкісну здатність засвоювати знання і традиції підкорених народів. Більше того, вони змогли поєднати культурні досягнення різних країн в одне ціле на основі ісламу та арабської мови» [7, с. 36].

Осмислення наведених фрагментів підручників дає підстави зробити висновок, що їх автори не оминають увагою різноманіття народів, культурні здобутки яких стали частиною мусульманської культури. Це дає здобувачам освіти розуміння того, що нерідко культура певної спільноти є результатом запозичення здобутків Інших. Адже, у більшості підручників йдеться про історію утвердження алгебри як самостійної науки: виникнувши в Арабському халіфаті, вона ґрунтувалася на основі індійських чисел. На основі праць авторів античності можемо зробити висновок, що в цій державі, крім алгебри, розвивалася медицина. Досягнення візантійських та перських архітекторів використано ісламськими зодчими (О. Бонь) [3, с. 49].

Як приклад досягнень у літературі, автори називають збірку «Тисяча і одна ніч». Проте лише авторський колектив О. Гісема, О. Мартинюка та О. Бонь актуалізують увагу на суттєвому нюансі: збірка «…ввібрала казки різних народів арабо-мусульманського світу» [7, с. 38; 3].

Автори підручників по-різному характеризують взаємодію різних народів: від співпраці до проявів нетерпимості. Зокрема, у темі про становлення середньовічної Європи І. Ліхтей, Н. Подаляк та О. Бонь згадують про торговельні відносини між германськими племенами та римлянами,розкриваючи у такий спосіб економічний аспект взаємодії «сусідів» [16; 19; 3]. Останній з названих авторів додає, що часто германці служили воєначальниками у Римській імперії [3, с. 15]. Співпрацю двох релігійних спільнот (зіммій і мусульман) О. Бонь розкриває у темі «Арабський халіфат» [3]. Зокрема, авторами підручників (Н. Подаляк, О. Бонем, О. Гісемом, О. Мартинюком) пояснюються причини толерантності мусульман до християн та юдеїв: вони небезпідставно вважали їх «людьми Біблії» [19; 3; 7].

Яскравий приклад толерантної взаємодії наводить у підручнику Н. Подоляк. У документі «Арабський автор Абу-Юсуф про мудрість халіфа Омара» авторка пропонує здобувачам освіти ознайомитися з тим, як мусульмани та християни не просто співіснували, а толерантно ставилися до віросповідань

один одного [19, с. 43; 20, с. 38]. На наш погляд, у такий спосіб авторка не тільки поглиблює знання учнів про різні релігії, а й сприяє формуванню поваги до духовних цінностей Інших, що є невід'ємною частиною полікультурної компетентності та відповідає соціальним і культурним компетентностям громадянської та освітньої галузей Державного стандарту базової середньої освіти (2020 р.). Про співіснування християн, юдеїв та «сповідників язичницьких культів» йдеться у підручнику всесвітньої історії І. Васильків [4, с. 31].

Натомість І. Ліхтей наводить витяг з документу «З «Житія посланця Божого» арабського письменника й богослова Ібн-Ісхака», в якому яскраво демонструється приклад інтолерантності: насильне навернення мусульманами представників інших віросповідань в іслам [16, с. 44]. Такі приклади зустрічаються у змісті підручників й в інших авторів. Зокрема, про ворожнечу між християнами та язичниками, «яке закінчувалось кровопролиттям» [10, с. 19] зазначав С. Д'ячков.

Іншу проєкцію взаємодії «своїх» і «чужих» у підручниках 2020 року розкривають Н. Сорочинська, О. Гісем та І. Щупак: можливість поневоленого населення сповідувати свою релігію, але за умови сплати спеціального податку. Одночасно, автори наголошують на його великих розмірах, що змушувало підкорених приймати іслам [24; 25].

Досить часто автори в одному абзаці наводять приклад як мирного співжиття Іншостей та терпимості, так і їх ненависті. З одного боку, це демонструє множинність поведінки суб'єктів гетерогенного населення. З іншого ж, переважання негативних прикладів взаємодії може спотворити картину сприйняття Інших здобувачами освіти. Такі приклади створюють пастку в реалізації виховного процесу і вимагають виваженості та неупередженості авторів до представлення у тексті підручника різних поведінкових норм тих чи інших спільнот.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Упродовж 1995-2020 років представлення взаємодії народів та культур у підручниках з всесвітньої історії для 7 класу є фрагментарним. Зазвичай автори навчальних книг використовували лише деякі теми, в яких демонстрували взаємодію та взаємовпливи Іншостей.

Подальше дослідження цієї проблематики дасть змогу з'ясувати формування образів Іншого у навчальних книгах з всесвітньої історії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агібалова К., Донської Г., Духопельников В. Всесвітня історія: Середні віки*:* пробний підручник для 7 класу середніх шкіл. Київ: Освіта, 1995. 368 с.

2. Батуріна С. Образ поляків і Польщі в українських шкільних підручниках. Сіверянський літопис. 2020. № 6. С. 53–62.

3. Бонь О. І. Всесвітня історія : підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Літера ЛТД, 2015. 272 с.

4. Васильків І. Д. Всесвітня історія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль : Астон, 2020. 176 с.

5. Венгерська В. Освітні практики представлення «Іншого» в сучасній Україні: вплив внутрішньо- та зовнішньополітичних чинників. *Ідеологія і політика.* 2019. №2 (13). С. 11–26.

6. Гаврилюк Ж. Методичні умови реалізації УКЗ (уроки культурологічного змісту) у шкільному курсі історії України на прикладі 8-9 класів. *Історія в рідній школі.* 2015. № 3. С.25–34.

7. Гісем О., Мартинюк О. Всесвітня історія : підруч. для 7-го класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Видавництво «Ранок», 2015. 224 с.

8. Гісем О. В. Всесвітня історія : підруч. для 7 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : «Ранок», 2020. 144 с.

9. Гісем О. В. Всесвітня Історія : підручник для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2015. 304 с.

10. Д'ячков С. В. Всесвітня історія : підруч. для 7 класу загальноосвіт. навч. закладів. Харків : Вид-во «Ранок», 2015. 224 с.

11. Зашкільняк Л. Образ Польщі та поляків у сучасній Україні. *Проблеми слов'янознавства.* 2011. Вип. 60, с. 68-80.

12. Карліна О. Історія середніх віків : підручник для 7-го класу загал. навч. закл. Вид. 2-ге, доопрацьоване. Київ : Генеза, 2003. 272 с.

13. Крижановський О. П., Хірна О. О. Історія Середніх віків : підручник для 7-го класу загальноосвітніх навч. закл. Львів : Оріяна-Нова. 2007. 271 с.

14. Крижановський О. П., Хірна О. О. Підручник з курсу «Всесвітня історія» для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Київ : Наш час. 2015. 309 с.

15. Кришмарел В. Підручники з історії України для 8 класу: аналіз релігієзнавчого складника. *Проблеми сучасного підручника*. 2017. № 19. С. 144–151.

16. Ліхтей І. М. Всесвітня історія : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ : «Грамота», 2015. 256 с.

17. Ліхтей І. М. Історія Середніх віків : підручник для 7-го класу загальноосвітніх навч. закл. Київ : Грамота. 2007. 296 с.

18. Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.07. 2015 № 777. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0777729-15#Text (дата звернення: 19.09.2024)

19. Подаляк Н. Г. Всесвітня історія : підруч. для 7-го кл. загальноосвіт. *навч. закл.* Київ: Генеза, 2015. 224 с.

20. Подоляк Н. Г. Всесвітня історія: підручник для 7-го класу загальноосвітніх навч. закл. Київ: Генеза. 2020. 176 с.

21. Подоляк Н. Г. Історія Середніх віків: підручник для 7-го класу загальноосвітніх навч. закл. Київ: «Генеза, 2007. 240 с.

22. Пометун О. І. Всесвітня історія : підруч. для 7 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2020. 176 с.

23. Пометун О. І., Малієнко Ю. Б. Всесвітня історія : підручник для 7-го класу загальноосвітніх навч. закл. Київ : «Освіта», 2015. 261 с.

24. Сорочинська Н. М., Гісем О. О. Всесвітня історія : підручник для 7 кл. закладів загальн. серед. освіти. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2020. 176 с.

25. Щупак І. Я. Всесвітня історія : підруч. для 7 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 176 с.

26. Щупак І. Я. Всесвітня історія: підручник для 7-го класу загальноосвітніх навч. закл. Київ : «Світоч», 2015. 240 с.

27. Яковенко Н. Польща та поляки в шкільних підручниках, або відлуння давнього й недавнього минулого. *Часопис Ї.* 2003. С. 295–305.

REFERENCES

1. Ahibalova K., Donskoi H., Dukhopelnykov V. Vsesvitnia istoriia : Seredni viky : probnyi pidruchnyk dlia 7 klasu serednikh shkil [World History : The Middle Ages : a Trial Textbook for Grade 7 in Secondary Schools]. Kyiv : Osvita, 1995. 368 s. [in Ukrainian]

2. Baturina S. Obraz poliakiv i Polshchi v ukrainskykh shkilnykh pidruchnykakh [The Image of Poles and Poland in Ukrainian School Textbooks]. *Siverianskyi litopys.* 2020. No 6, s. 53-62. [in Ukrainian]

3. Bon O. I. Vsesvitnia istoriia : pidruchnyk dlia 7 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [World History: Textbook for Grade 7 of Secondary Schools]. Kyiv: Litera LTD, 2015. 272 s. [in Ukrainian]

4. Vasylkiv I. D. Vsesvitnia istoriia : pidruchnyk dlia 7 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [World History: a Textbook for the Grade 7 of General Secondary Education]. Ternopil : Aston, 2020. 176 s. [in Ukrainian]

5. Venherska V. Osvitni praktyky predstavlennia «Inshoho» v suchasnii Ukraini: vplyv vnutrishno- ta zovnishnopolitychnykh chynnykiv [Educational Practices of Representing the «Other» in Contemporary Ukraine: the Influence of Ukrainian and Foreign Policy Factors]. *Ideolohiia i polityka*. 2019. No 2 (13). S. 11-26. [in Ukrainian]

6. Havryliuk Zh. Metodychni umovy realizatsii UKZ (uroky kulturolohichnoho zmistu) u shkilnomu kursi istorii Ukrainy na prykladi 8-9 klasiv [Methodological Conditions for the Implementation of LCC (Lessons of Cultural Content) in the School Course of History of Ukraine on the Example of Grades 8-9]. *Istoriia v ridnii shkoli.* 2015. No 3. S.25-34. [in Ukrainian]

7. Hisem O. Martyniuk O. Vsesvitnia istoriia: pidruch. dlia 7-ho klasu zahalnoosvit. navch. Zakladiv [World history: Textbook for Grade 7 of General Education Institutions]. Kharkiv : Vydavnytstvo «Ranok», 2015. 224 s. [in Ukrainian]

8. Hisem O. V. Vsesvitnia istoriia : pidruch. dlia 7 kl. zakl. zahal. sered. osvity [World History: Textbook for Grade 7 of Secondary Schools]. Kharkiv : «Ranok», 2020. 144 s. [in Ukrainian]

9. Hisem O. V. Vsesvitnia Istoriia : pidruchnyk dlia 7 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. [World History: Textbook for Grade 7] Ternopil : Navchalna knyha - Bohdan, 2015. 304 s. [in Ukrainian]

10. Diachkov S. V. Vsesvitnia istoriia : pidruch. dlia 7 klasu zahalnoosvit. navch. zakladiv [World History: Textbook for Grade 7of General Education Institutions] Kharkiv : Vyd-vo «Ranok», 2015. 224 s. [in Ukrainian]

11. Zashkilniak L. Obraz Polshchi ta poliakiv u suchasnii Ukraini [The Image of Poland and Poles in Contemporary Ukraine]. *Problemy slovianoznavstva*. 2011. Vyp. 60. S. 68-80. [in Ukrainian]

12. Karlina O. Istoriia serednikh vikiv : pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahal. navch. zakl. [History of the Middle Ages: a Textbook for grade 7 of Secondary Schools]. Vyd. 2-he, doopratsovane. Kyiv : Heneza, 2003. 272 s. [in Ukrainian]

13. Kryzhanovskyi O. P., Khirna O. O. Istoriia Serednikh vikiv : pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahalnoosvitnikh navch. zakl. [History of the Middle Ages: Textbook for Grade 7 of General Education Institutions]. Lviv : Oriiana-Nova. 2007. 271 s. [in Ukrainian]

14. Kryzhanovskyi O. P., Khirna O. O. Pidruchnyk z kursu «Vsesvitnia istoriia» dlia 7 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [Textbook for the Course «World History» for the Grade 7 of Secondary Schools]. Kyiv : Nash chas. 2015. 309 s. [in Ukrainian]

15. Kryshmarel V. Pidruchnyky z istorii Ukrainy dlia 8 klasu: analiz relihiieznavchoho skladnyka [Textbooks on the History of Ukraine for the Grade 8: Analysis of the Religious Component]. Problemy suchasnoho pidruchnyka. 2017. № 19, s.144-151. [in Ukrainian]

16. Likhtei I. M. Vsesvitnia istoriia : pidruch. dlia 7 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. [World History: a Textbook for Grade 7]. Kyiv: «Hramota», 2015. 256 s. [in Ukrainian]

17. Likhtei I. M. Istoriia Serednikh vikiv : pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahalnoosvitnikh navch. zakl. [History of the Middle Ages: Textbook for Grade 7 of General Education Institutions]. Kyiv: Hramota. 2007. 296 s. [in Ukrainian]

18. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 20.07. 2015 No 777 [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine Dated 20.07.2015 No. 777]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0777729-15#Text (дата звернення: 19.09.2024) [in Ukrainian]

19. Podaliak N. H. Vsesvitnia istoriia : pidruch. dlia 7-ho kl. zahalnoosvit. navch. zakl. [World History: a Textbook for Grade 7]. Kyiv: Heneza, 2015. 224 s. [in Ukrainian]

20. Podoliak N. H. Vsesvitnia istoriia: pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahalnoosvitnikh navch. zakl. [World History: a Textbook for Grade 7 of Secondary Schools]. Kyiv: Heneza. 2020. 176 s. [in Ukrainian]

21. Podoliak N. H. Istoriia Serednikh vikiv: pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahalnoosvitnikh navch. zakl. [History of the Middle Ages: a Textbook for Grade 7 of general schools]. Kyiv: «Heneza, 2007. 240 s. [in Ukrainian]

22. Pometun O. I. Vsesvitnia istoriia : pidruch. dlia 7 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity [World History: a Textbook for Grade 7 of General Secondary Education]. Kyiv : Vydavnychyi dim «Osvita», 2020. 176 s. [in Ukrainian]

23. Pometun O. I., Maliienko Yu. B. Vsesvitnia istoriia : pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahalnoosvitnikh navch. zakl. [World History: a Textbook for Grade 7 of General Schools]. Kyiv : «Osvita», 2015. 261 s. [in Ukrainian]

24. Sorochynska N. M., Hisem O. O. Vsesvitnia istoriia : pidruchnyk dlia 7 kl. zakladiv zahaln. sered. osvity [World History: a Textbook for grade 7 of Secondary Schools]. Ternopil : Navchalna knyha - Bohdan, 2020. 176 s. [in Ukrainian]

25. Shchupak I. Ya. Vsesvitnia istoriia : pidruch. dlia 7 kl. zakladiv zahalnoi serednoi osvity [World History: a Textbook for Grade 7 of General Secondary Education]. Kyiv : UOVTs «Orion», 2020. 176 s. [in Ukrainian]

26. Shchupak I. Ya. Vsesvitnia istoriia: pidruchnyk dlia 7-ho klasu zahalnoosvitnikh navch. zakl. [World History: a Textbook for Grade 7 of General Schools]. Kyiv : «Svitoch», 2015. 240 s. [in Ukrainian]

27. Iakovenko N. Polshcha ta poliaky v shkilnykh pidruchnykakh, abo vidlunnia davnoho y nedavnoho mynuloho [Poland and Poles in School Textbooks, or Echoes of the Ancient and Recent Past]. *Chasopys Yi.* 2003. S. 295-305. [in Ukrainian]

REFLECTIONS OF INTERACTION OF CULTURES AND PEOPLES IN WORLD HISTORY TEXTBOOKS FOR GRADE 7th (1995-2020)

Kateryna Popova
PhD Candidate at the Rivne State University for the Humanities,
History teacher at Rivne School No19,
Rivne, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9060-0330
e-mail: katerina121997@ukr.net

Abstract. The article deals with the analysis the interactions of Otherness in world history textbooks for the 7th grade. The 1995 textbook is the first to be published since independence. The interaction of different peoples and the mutual influence of their cultures are revealed, including the Arab Caliphate, the Crusades, and the history of the Eastern states. The author characterizes various methods of studying textbooks of 2007, 2015 and 2020, in particular, the use of content analysis. This allows us to determine how textbook authors reflect the mutual influences and cultural borrowings of

representatives of different nations. This allows us to determine how textbook authors reflect the mutual influences and cultural borrowings of representatives of different nations. The textbooks in which the problem of the interaction of Otherness is presented in a thorough and more or less consistent manner are highlighted. At the same time, the author generalizes the conclusion that the presentation of examples of interaction between peoples and cultural borrowings in the text component of the 2020 edition of textbooks to students has decreased. The topic «The Arab Caliphate» is covered by examples from various textbooks that describe the influence of Others on the formation of Arab culture. The author proves the fragmentation of examples of interaction between Othernesses in modern world history textbooks for the 7th grade and the inconsistency of their reflection of the world of differences.

Keywords: other, interaction, mutual influences, multiculturalism, multicultural approach.

Стаття надійшла до редакції 26.10.2024 р.